

Hunyadi Ferenc és latin nyelvű költeményei

Francisci Hunniadini poemata Latina omnia. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Dávid Molnár. L'Harmattan–Tokaj-Hegyalja Egyetem, Bp.–Sárospatak 2022. (Europica varietas Tokajensis) 336 o.

Hunyadi Ferenc személye és költészete nem teljesen ismeretlen a 16. század kutatói előtt, bár az aligha volt egyértelmű a korszak vizsgálói (köztük a jelen ismertetés írója) számára, hogy a Báthory fejedelmek udvari orvosa olyan méretű irodalmi munkát hagyott az utókorra, amint az a Molnár Dávid által sajtó alá rendezett vaskos kötetből kiviláglik. Molnár Dávid nagy érdeme, hogy e kötetben, miként a címe is mutatja, Hunyadi Ferenc minden ismert, latin nyelvű költeményét egybegyűjtve teszi közzé.

A kötet bevezető tanulmánya értelemszerűen Hunyadi Ferenc eddig igencsak foghíjasan ismert életének bemutatásával kezdődik. Nevének megfelelően valószínűnek látszik, hogy Bánffyhunyadon született, de születésének idejét jó pár tényező bizonytalanná teszi. Ilyen a magyar nyelvű, Trója históriáját feldolgozó költeményének keletkezési éve (1569), amely egyetemjárásához (1580–1583) képest igen korai fogantatású. Ugyancsak fokozza a zavart e tekintetben Lencsés György egyik hivatkozása orvosi könyvében, az 1570-es évek elején született *Ars medicában*. Eszerint ő maga az ott szereplő egyik receptet bizonyos Ferenc doktortól kapta, aki a szakirodalom szerint Hunyadi Ferenc

kellett, hogy legyen, az adat helyességében azonban Molnár Dávid éppen az időpontok eltérése miatt kételkedik (Hunyadi nagy vonalakban meghatározható életkora miatt ugyanakkor még nem lehetett doktor). A dilemma azonban feloldhatóan látszik abban az értelemben, hogy a szóban forgó Ferenc doktornak korántsem kell azonosnak lennie Hunyadi Ferencel, úgy véljük, inkább Balásfi Ferenc kolozsvári orvossal lehetett azonos, aki 1564-ben vagy kevéssel az előtt távozott az élők sorából.¹

A korai életrajzi adatok után Hunyadi peregrinációjának történeti forrásokkal is igazolható állomásait mutatja be: Németalföld (Leuven), Anglia, Padova. Útjának helyszíneit apró mozaikokból rakja össze Molnár Dávid, így például egy jegyzőkönyvi bejegyzés (10–12. o.) alapján számolja ki, hogy három évet tartózkodott Padovában. Angliában töltött időszakára az oxfordi Bodleian Library Ashmole gyűjteményében fennmaradt, Hunyadi Ferenc által írt orvosi kézirat alapján következtet (16. o.). A kézirat sorsának leírása arra is jó példával szolgál, hogy a háborúk által kevésbé pusztított, szerencsésebb európai tájakon, mint amilyen Anglia is volt, miképpen hagyományozódtak tovább a máig meglévő

1 | Bogdándi Zsolt: A kolozsvári Balásfiak. *Református Szemle* 96. évf. 2003/10–11. 807–812. 808–809.

különböző könyvgyűjtemények (16–17. o.). Érdekesnek találjuk ugyanakkor, hogy ugyancsak az oxfordi Bodleianban Hunyadi *Ephemerionja* is megtalálható (73. o.), igaz, egy másik gyűjteményben, amely vélhetőleg egymástól független provenienciára utal.

Mecénásai közt főképp a lengyel király, Báthory István és Gyulai Pál neve merül fel (13. o.), azonban úgy gondoljuk, származási helye, Bánffyhunyard és tanulmányai kezdeti éveit alapján első támogatói között a mezővárost birtokló Bánffy család egyik tagját feltételezhetjük, aki Báthory István környezetében is jelentős befolyással rendelkezett. Ilyen lehetett az 1575-ben elhalálozott Bánffy Pál vagy Bánffy György, az udvari hadak főkapitánya, akik mindketten katolikusok és a fejedelem, később lengyel király megbízható hívei voltak már erdélyi uralma idején.

Peregrinációja után Báthory Istvánnak, Zsigmondnak és Andrásnak tett udvari orvosi szolgálatait a legkülönbözőbb, többé vagy kevésbé megbízható történeti forrásokból rekonstruálja Molnár Dávid. Kérdéses – állítja – a livóniai háborúban való részvétele (19–20. o.), bár ezt inkább peregrinációs útvonalának állomásai és időpontjai kérdőjelezik meg, semmint a valós eseményekben történő részvételének lehetősége, hiszen később Báthory Zsigmondot is elkísérte havasalföldi hadjáratára (23–24. o.), vagy jelen volt Temesvár 1596-os ostrománál (26. o.). Az itt felvonultatott adatok azt mutatják, hogy a humanista orvos Báthory Zsigmond egyik legközelebbi híve volt (bár éles kritikát is megfogalmazott egyik ellene irányuló, kéziratban maradt versében, 66. o.), a fejedelmet 1597-ben prágai útjára, 1598-ban az oppeln–ratibori hercegségbe is elkísérte. Ugyanezt viszont nem tette meg Báthory Zsigmond 1599-ben történő távozásakor. Talán azért nem, mert az Erdélybe érkező, az *Ephemerionban* megörökített,

korábról már jól ismert Báthory András szolgálatába szegődött, vagy esetleg súlyosbodó betegsége miatt nem került erre sor. Ugyanis a következő esztendőben, 1600. október 27-én már elhunyt Tordán, hozzátehetjük, vélhetőleg nővére, Hunyadi Borbála házában, aki betegsége alatt gondoskodhatott róla, hiszen ismeretes, hogy utóbbi tordai polgár(ok) felesége volt.

Molnár Dávid a bevezetőben nem csupán Hunyadi Ferenc latin nyelven fennmaradt költeményeit, hanem a magyar nyelvűeket is elemzi. Utóbbi művei közül egyetlen ismert magyar nyelvű munkáját, a trójai históriát tartja számon a magyar irodalomtörténet, bár tudjuk, hogy mások is léteztek. Ennek rövid bemutatása során Molnár Dávid árnyalja az irodalomtörténészek 20. század elején keletkezett elemzéseit és kritikáját Hunyadi művéről (beleértve forrásait, a mű hitelességét, 28–39. o.).

Latin nyelvű munkáinak bemutatása során ki kell emelnünk, hogy e költemények fennmaradása (más irodalmi alkotásokhoz, köztük Szamosközy István történetíró több művéhez hasonló módon) annak köszönhető, hogy azokat szerzője peregrinációja vagy utazásai alkalmával Európa kevesebb pusztítást megélt vidékein adta ki. Első két ismert költeményét 1583 elején írhatta, Girolamo Mercuriale padovai orvos két könyvének paratextusaként jelentek meg Velencében 1583–1584-ben (39–43, 96–175. o.). Ugyancsak 1583 körül született a Báthory Istvánt dicsőítő, cím nélküli terjedelmes kiséposza, amely szintén Velencében jelent meg a *Viridarium poetarum* című kötetben. Ha valóban a lengyel királyi kancellária megrendelésére született, akkor egyrészt, ami nem is kérdéses, az udvar előtt már jól ismert volt a költő személye, másrészt ekkorra már versírói művészete és tehetsége is köztudott lehetett, amelyet műfaji sokszínűségével ez a munka is öregbített.

Legfőbb erénye pedig mai szemmel a transzilvánizmus első ismert és igen korainak mondható megnyilvánulásában keresendő. Például Pest és Buda 1542-es és Gyulafehérvár 1551-es ostromát, valamint Temesvár 1552-es elvesztését egyértelműen a német/Habsburg-párt vétkének tulajdonítja, és kiemelten tárgyalja a II. Miksa hűségére felesküdtő Danzig városának megtörését. (43, 49–50. o., 1316–2625. s.).

Tematikája miatt kiemelkedő a költemények közül a Krakóban megjelent, *Ephemeron* címen ismert, mintegy 1500 hexameternyi útleírás, amely Báthory András Rómából Krakóba vezető útját írja le 1584. július 4-i bíborosi kinevezésétől kezdve október végéig (53–56, 177–223. o.). A mű szövege a korszellemnek és a humanista hagyományoknak megfelelően mitológiai alakokkal és antik utalásokkal telített, azonban az út állomásait hűen adja vissza, ahogyan azt Stanislaw Reszka lengyel diplomata ugyanakkor kelt diáriuma is bizonyítja. Molnár Dávid az út állomásait összeveti a két szerző művében előforduló helységnevekkel, és térképen ábrázolja Báthory itineráriumát. A térképre vetítés előnye, hogy jól látható, miszerint ez nem egyszerű utazás volt, inkább hosszabb-rövidebb kitérőkkel (Velence, Milánó) fűszerezett kultúrtörténeti barangolás. Báthory Andrástól, tudjuk, ez nem volt idegen, a civilizált világot megtestesítő városok mellett ismeretes, hogy a természetben is nagyon szeretett „kirándulni” (pl. halászzalal összekötött kirándulása-iról Szamosközy leírásából értesülünk²). Az *Ephemeronnal* együtt jelent meg az *Ob felicem* című verseskötete, amely Báthory András Lengyelországba történő megérkezése és a lengyel királlyal való találkozása alkalmából íródott. A kötet tizenegy verset tartalmazott.

1588-ban Krakóban látott napvilágot Hunyadinak az utolsó, életében megjelent, huszonkét verset magában foglaló gyűjteménye, a *Piis manibus*. Ebben Báthory István halálát gyászolja, egyetlen vers kivételével (*Victoria Othonis*), amely I. Ottó 955-ös augsburgi győzelmét járja körül. Ez alkalmat biztosít neki arra, hogy Zsámboki János történeti munkáját és személyét kritizálja, amelyet végül Zsámboki gúnyos hangú epitáfiumával zár. A kötet verseit egyetlen kivétellel Bethlen Farkas beillesztette Erdély történetéről írott munkájába. Molnár Dávid kiemeli, hogy Hunyadi *elogiumai* között található talán a legkorábbi példája a kombinatorikus költészetnek a magyar irodalomtörténetben.

Külön fejezetet szentel a kötet összeállítója Hunyadi Ferenc kéziratban maradt latin költeményeinek, orvosi munkájának és levelezésének. Az erdélyi pusztulás mértékére utal, hogy költeményeiből itt csupán 12 maradt fenn, ebből az egyik a Báthory Zsigmond által öntetett Farkas ágyút díszítette, és Szamosközy jegyezte le. Leveleiből csupán ötöt ismer az utókor.

Nagy pozitívuma a bevezető tanulmánynak, hogy Hunyadi latin nyelvű munkáinak bemutatása során szerzője a versek elemzése mellett részletesen ismerteti azok tartalmát is, így Hunyadi költészete nem csupán a latin nyelvet értő és értékelő *eruditus lector*hoz juthat el, hanem a rokon tudományok – történelem, filozófia – művelői által is nagy haszonnal forgatható. Ugyanis Hunyadit olvasva nem csupán Báthory István „propagandagépezetéről” kaphatunk képet, hanem a valós eseményekről is (pl. a kerelőszentpáli csatáról a *Viridarium* kötetben az 1520. sortól, vagy a lengyel trón elfoglalásáról ugyancsak a *Viridariumban* megjelenő kiseposz 2074. sorától kezdődően), igaz, erősen költői

2 | Szamosközy István: *Erdély története 1598–1599, 1603*. Ford. Borzsák István. Vál., a bev. és a jegyz. írta Sinkovics István. Második kiadás. Magyar Helikon, Bp. 1977. 208.

köntösbe öltöztetve. A bevezetőt Hunyadi Ferenc életrajzi adatainak összefoglalása, továbbá nyomtatásban megjelent és kéziratban maradt műveinek leírása követi.

A bevezető tanulmány után időrendben következnek a latin nyelvű költemények, mintegy 5400 sornyi. A kötet összeállítója mindenik vers előtt feltünteti a korábbi kiadás(ok) helyét és idejét, továbbá, megint csak a jobb érthetőség kedvéért, hosszabb-rövidebb leírásokban tájékoztat azok lényegéről. Hunyadi költői műveit a hozzá írott versek követik, szám szerint hat. A szövegkiadást követő jegyzetek a költeményekben megjelenő mitológiai alakok, latin földrajzi nevek és népnevek igen hasznos magyarázatait adják. A kötetet számos korabeli illusztráció és metszet

díszíti, továbbá *incipit*mutató, valamint személy- és helynévmutató zárja.

Az ismertetést Hunyadi soraival, a magyar fordítással is rendelkező, 1584-ben megjelent, Báthory Istvánt dicsőítő epigramma részletével (95. o., 27–28. s.) zárjuk:

Ultra Pyramidas, annosque Mausolea
Duret honos, nec te premat invida nube
vetustas.

Légyen tiszteleted kora hosszabb ős
piramisnál
a Mausolus-sírnál s ki ne kezdje irigyfogu
vénség!³

GÁLFI EMŐKE

3 | Kővári Aladár fordítása.